

Səbinə İzzət qızı VƏLİYEVƏ
“Aqrar iqtisadiyyat və turizm işi” kafedrasının prof., i.e.d.
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

**AQRAR SAHƏDƏ İNNOVATİV MALİYYƏ XİDMƏTLƏRİ ÇEŞİDİNİN
GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ VƏ ONUN İXRACIN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏKİ
ROLUNUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ**

Xülasə

Tezisdə əsasən ixrac imkanlarının gücləndirilməsinin çox mühüm əhəmiyyətə malik olmasından, eləcə də aqrar sahə istehsalçılarının maliyyə xidmətlərinə çıxışının genişləndirilməsi və aqrar xidmətlərin səmərəliliyi və məhsuldarlığının artırılması istiqamətində dəyərli təkliflər verilməklə beynəlxalq təcrübədən də bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: aqrar sahə, maliyyə xidmətləri, bank xidmətləri, innovasiya, ticarət əməliyyatları, aqrar sığorta.

Aqrar sahə istehsalçıların maliyyə xidmətlərinə çıxışının genişləndirilməsi bütün dəyər zəncirləri boyunca həm istehsalın, həm də aqrar xidmətlərin səmərəliliyi və məhsuldarlığının artırılması və sahənin ixrac imkanlarının gücləndirilməsində çox mühüm əhəmiyyətə malikdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə bank xidmətləri ixracatın maliyyələşdirilməsində geniş imkanlar yaradır ki, bu da bank sisteminin əhəmiyyətini artırır. Ümumiyyətlə, bank sisteminin aqrar sektorda ixracın artırılmasına təsir imkanları genişdir. Belə ki, bu bir tərəfdən maliyyə xidmətlərinə çıxış əldə etməklə aqrar sahədə məhsuldarlığın artırılması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən inkişaf etmiş maliyyə mexanizmləri vasitəsi ilə ixracın maliyyələşdirilməsi, zəmanət verilməsi kimi alətlərin tətbiqi ilə bağlıdır. Maliyyə xidmətlərinin inkişafı yekun nəticədə hər iki istiqamət üzrə aqrar sahədə ixrac imkanlarının genişləndirilməsini özündə ehtiva edir.

2016-cı il 6 dekabr tarixində təsdiqlənmiş maliyyə xidmətləri üzrə müvafiq Strateji Yol Xəritəsinin ölkədə maliyyə xidmətlərinin inkişafına böyük töhfələri olmuşdur [1]. Nəticədə ümumi ÜDM-in göstəricisi artıb-azalsa da, kənd təsərrüfatı sektoru üzrə ÜDM-in miqdarı davamlı olaraq artmışdır.

Qeyd edək ki, aqrar sahədə güzəştli kreditlərə əlçatanlığın artırılması məqsədilə tədbirlərin görülməsi müvafiq dövlət proqramları və tapşırıqlarında nəzərdə tutulmuşdur. “Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin və aqrar sahədə lizinq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 19 dekabr 2018-ci il tarixli Prezident Fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin vəsaitindən istifadə Qaydası”nın qüvvəyə minməsi ilə rəqabətli bazar şəraitinin formalaşdırılaraq bütün təchizatçıların maliyyələşmə prosesinə daxil olmasına imkan yaranacaqdır. Bu çərçivədə kənd təsərrüfatı texnikasının alqı-satqısı prosesində bazara yeni təchizatçılar daxil olması nəzərdə tutulmuşdur ki, bununla da qiymətlər müəyyən qədər ucuzlaşa bilər. “Aqrar sahədə yeni subsidiya mexanizminin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 27 iyun 2019-cu il tarixli Fərmanına əsasən subsidiya mexanizminin təkmilləşdirilərək subsidiyaların fermerlərə Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sisteminin (EKTİS) altsistemi olan Subsidiya İnformasiya Sistemi (SİS) üzərindən verilməsi də mühüm addımlardan biri kimi qeyd olunmalıdır[2].

Bütün bunlarla bərabər, kredit məhsullarının çeşidliyinin artırılması məqsədilə spesifik kredit növlərinin formalaşdırılması və bu kreditlər üzrə tələblərə dair müddəaların müəyyən və ayrılacaq büdcə çərçivəsində mövsümlilik nəzərə alınmaqla hədəfli kənd təsərrüfatı kredit məhsullarının işlənilib hazırlanmasına da ehtiyac vardır. Eyni zamanda aqrar sığorta məhsulları ilə kənd təsərrüfatı istehsal vasitələrinin sığortalanmasının tətbiq olunması və bununla da bankların kredit risklərini azaltmaqla kənd təsərrüfatına kredit qoyuluşlarının stimullaşdırılması da sektorun kreditləşməsi imkanlarını artırır.

Məlum olduğu kimi, maliyyə təşkilatları tərəfindən təklif olunan önəmli əməliyyat xidmətlərindən biri də ticarətin maliyyələşdirilməsi alətləridir. Bu tip əməliyyatlar ödəniş vasitəsi hesab olunur və eyni zamanda beynəlxalq miqyasda əməliyyatlar icra edən zaman yaranan risklərin idarə edilməsində faydalıdır. Xüsusi ilə də ixracatçıların ixrac fəaliyyətinin spesifikasiyasına uyğun olaraq geniş maliyyə dəstəyi və risklərə hazır olmağa ehtiyacları vardır. İxrac maliyyələşdirilməsinin məqsədi ixracatçıların risklərdən qorunması, eni zamanda da ixracın asan və ucuz olmasına dəstək verməkdən ibarətdir. Bu səbəblərdən ötrü də ixracın maliyyələşdirilməsi vacibdir və bir çox ölkədə bankların ixracın maliyyələşdirilməsi ilə bağlı kredit, sığorta və zəmanət proqramları mövcuddur.

İxrac imkanlarının genişləndirilməsində mühüm rolə malik əsas institusional qurumlardan biri ticarət bankları hesab olunur ki, daxili ticarətin maliyyələşdirilməsi onların əsas funksiyası hesab olunur. Daha kompleks və ixtisaslaşdırılmış bank sisteminin mövcudluğunu tələb edən xarici ticarətin maliyyələşdirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədə “Eximbank” adlanan bank qurumları yaradılır. Bu cür bankların ixracın maliyyələşdirilməsi vastisəsi ilə zəmanətli kredit sığortası, həmçinin, bir sıra maliyyə qurumlarından girov təmin etmək üçün gələn zəmanət proqramları yaratmaq kimi funksiyaları da mövcuddur və Eximbanklar ümumilikdə ictimai qurumlar olaraq xarakterizə olunurlar.

İnkişaf etmiş ölkələrlə inkişaf etməkdə olan ölkələrin ixracatçıların maliyyələşdirilmə imkanları müqayisə olunduqda, inkişaf etmiş ölkələr üzrə bir sıra üstünlüklərin müşahidəsi mümkün

dür. İlk öncə qeyd olunmalıdır ki, inkişaf etmiş ölkələrdə hazır formada məhsulların istehsal və ixracı inkişaf etmiş bank sistemi əsasında təkmilləşmiş, maliyyələşdirilmə üzrə aşağı faiz dərəcəsi, orta və uzunmüddətli ixracat kreditləri dövlət sektorundan ayrıca təmin oluna bilər və ixrac sektorunda kifayət qədər bank təminatının verilməsi imkanları mövcuddur.

Azərbaycanda ticarətin maliyyələşməsi barədə açıq informasiya mənbələrində lazımi məlumatlar xeyli azdır. Belə ki, rəsmi statistikalarda ticarətin maliyyələşdirilməsi xidmət sektoru ilə birgə açıqlanır ki, bu da sırf ticarət sektoruna nə qədər maliyyə resurslarının sərf olunduğunu hesablamağa mane olur. Bu baxımdan, ticarətin maliyyələşməsi üzrə ayrıca məlumatlara çıxış imkanının yaradılması məqsədi ilə bank sistemində statistik göstəricilərin təsnifat qaydasının təkmilləşdirilməsi, ticarət və xidmət sektoru üzrə statistikanın bir-birindən ayrılması təklif olunur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, bank sektorunda innovativ yanaşmalar tətbiq etməklə ticarətin maliyyələşməsi üzrə yeni alət və kreditləşmə növlərinin tətbiqi, bunun üçün qanunvericilik çərçivəsində müvafiq addımların atılması, maarifləndirmə tədbirlərinin görülməsi, güzəştli şərtlərin hazırlanması ticarət sektorunun maliyyələşmə imkanlarını daha da yaxşılaşdırmış olardı.

Ticarətin innovativ maliyyələşdirilməsi alətlərindən biri akkreditiv hesab olunur. Akkreditiv ixracatçıları dəyişilməz, yəni geri qaytarılmaz zəmanətlə təmin edir. Belə ki, təmin olunmuş məhsullar və ya xidmətlər idxalçılara müqavilə şərtlərinə əsasən və uyğunlaşdırılmış sənədlərlə çatdırılarkən akkreditivləri verən bank tərəfindən ödəniş edilir (idxal edən bank). Həmçinin, akkreditivlər istənilən müqavilə şərtləri daxilində uyğun sənədlərdə göstərilən idxalçıları da sifariş etdikləri məhsul və ya xidmət əldə edilənə qədər zəmanətlə təmin edirlər. Onu da qeyd edək ki, emitent bankın öhdəliyi akkreditivdən faydalanan şəxsə ödəniş etməkdir, ümumiyyətlə, bu səbəbdən məhsul akkreditivdə göstəriləndi kimi, eyni zamanda sənədləşdirilmiş kreditdə göstərilən bütün digər tələblərə uyğun olaraq məhsul ixrac edəndən asılıdır.

Ticarət əməliyyatlarının maliyyələşməsi baxımından innovativ alətlərdən biri də faktoring hesab olunur. Faktoring biznes sahibinin aldığı məhsulun dəyərinin bank tərəfindən ödənilməsinə nəzərdə tutan kredit məhsuludur. Bu zaman hüquqi şəxs və ya fərdi sahibkar alıcıya qarşı olan pul tələbi hüququnu banka güzəşt edir və bunun müqabilində, dövriyyə vəsaitlərinin bank tərəfindən maliyyələşdirilməsinə imkan yaradılır. Faktoring əməliyyatları maliyyə öhdəliklərini sürətlə yerinə yetirməyə dəstəyi təmin edir və xüsusən də nağd pul çətinliyi olduğu zaman faydalı hesab olunur.

Faktoring əməliyyatlarının çoxsaylı üstünlükləri olduğu üçün bu əməliyyat növünün inkişaf perspektivləri də daha çoxdur. Belə ki, faktoring əməliyyatlarının həm idxalçı, yəni alıcı, həm də ixracatçı, yəni satıcı tərəf üçün bir sıra üstünlükləri mövcuddur.

Satıcı alıcının ödənişini gözləmədən, biznesini davam etdirmək üçün lazım olan vəsaiti bankdan əldə edir. Bank məhsulun dəyərinin 90%-ə qədərini satıcıya dərhal ödədiyi üçün təchizatçı şirkət debitor borcları üzrə məzənnə dəyişiklikləri, likvidlik və inflyasiya ilə bağlı risklərdən azad olur.

Alıcı isə heç bir girov təqdim etmədiyi halda, ödəniş üçün həm möhlət qazanır (məhsulun ödənişi bank tərəfindən edildiği üçün), həm də əlindəki vəsaiti biznesinin digər inkişaf xərclərinə yönəltmək imkanları əldə edir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, ölkədə ticarətin maliyyələşdirilməsi istiqamətində statistik hesabatlılığın təkmilləşdirilməsi, faktoring, akkreditiv, zəmanət kimi artıq ölkə bankları tərəfindən də tətbiq olunan innovativ maliyyələşmə alətlərinin tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi təklif olunur. Bu məqsədlə, banklara tənzimləyici çərçivədə müvafiq güzəştlər edilsə, qanunvericiliyə müvafiq dəyişikliklər edilməklə, ticarətin maliyyələşdirilməsi əməliyyatlarının geniş tətbiqi təşviq edilə bilər. Həmçinin, bu istiqamətdə müvafiq alətlərdən istifadənin sahibkarlar və maliyyə təşkilatları üçün yaratdığı üstün cəhətlərin daha geniş kütlələrə çatdırılması məqsədi ilə genişmiqyaslı maarifləndirmə tədbirlərinin də aparılmasına ehtiyac vardır.

Onu da qeyd etməliyik ki, aqrar sahə üzrə infrastrukturun bütün istiqamətlər üzrə inkişaf etdirilməsi üçün innovativ maliyyələşmə və kredit alətlərinin tətbiqi imkanları nəzərdən keçirilməlidir. Araşdırmalarımızın nəticəsi olaraq, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükçüləri ilə müqaviləsi olan şəxslərə girovsuz kreditlərin verilməsi, bir və ya bir neçə meyar üzrə birləşən

potensial birgə borcalan qruplarına girovsuz kreditlərin verilməsi kimi innovativ kreditləşmə yanaşmalarını da bu istiqamətdə atılacaq addımlara nümunə olaraq göstərə bilərik. Bütün bunlarla bərabər, kredit məhsullarının çeşidliyinin artırılması məqsədilə spesifik kredit növlərinin formalaşdırılması mövsümlilik nəzərə alınmaqla kənd təsərrüfatı kredit məhsullarının işlənib hazırlanması da təklif olunur. Eyni zamanda kənd təsərrüfatı istehsal vasitələrinin sığortalanmasının aqrar sığorta ilə əhatə olunması istiqamətində tədbirlərin genişləndirilməsi də bankların kredit risklərini azaltmaqla sektorun kreditləşməsi imkanlarını artırır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir / Bakı: 2016 - <http://e-qanun.az/framework/34254>
2. Aqrar sahədə istehsalın və emal sənayesinin inkişafına dair bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı: 15 iyul 2021. /- <https://president.az/articles/52463>
3. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir / Bakı: 2016 - <http://www.president.az/articles/22110>

Сабина Иззет кызы Валиева
Профессор кафедры “Аграрная экономика и
туристическая работа”, д.э.н.
Азербайджанский Университет Кооперации

Направления расширения спектра инновационных финансовых услуг в аграрном секторе и повышения его роли в укреплении экспорта

Резюме

В тезисе рассматривались важность усиления экспортных возможностей, а также международный опыт в направлении расширения доступа к финансовым услугам сельскохозяйственных производителей, даны ценные предложения в повышении эффективности и производительности сельскохозяйственных услуг.

Ключевые слова: *аграрный сектор, финансовые услуги, банковские услуги, инновации, торговые операции, агрострахование.*

Sabina Izzet Valiyeva
Prof. of “Agrarian economy and tourism work” department
doctor of economic sciences
Azerbaijan Cooperation University

Directions for expanding the range of innovative financial services in the agricultural sector and increasing its role in strengthening exports

Summary

Basically the strengthening of export opportunities is very important in the thesis, as well as the international experience by giving valuable suggestions in the direction of expanding the access to financial services of agricultural producers and increasing the efficiency and productivity of agricultural services.

Key words: *agricultural sector, financial services, banking services, innovation, trade operations, agricultural insurance.*